

Teologi i en vetenskap utan Gud - tankar om några böcker under år 2006

Svensk kyrkotidning, nr 3 2007

Darwin försökte trösta honom. "Den här världen som du beskyller mig för är inte mindre underbar eller vacker eller storslagen. Den är bara mindre bekväm".

Dark ryckte på axlarna. Varför skulle Gud skapa en värld som var så ofullkomlig att den ständigt tvingades rätta till sig själv? Det fick honom att känna sig sjösjuk.... Kanske fanns det inte någon Gud överhuvudtaget. Han skrattade högt. Kanske, som han alltid misstänkt, kände han sig ensam för att han var ensam.

Jeanette Winterson; Fyrväktaren

Året då evolutionen tar plats i existentiell litteratur (UR)

När Jeanette Wintersons oerhört vackra och starka roman utkom på svenska mot slutet av år 2005, förbådade den också den existentiella utmaning som bokåret 2006 kom att bjuda läsaren på. Som recensent på Östgöta Correspondenten ser jag tillbaka på ett år som väckt många nya tankar och som jag också hoppas får sin fortsättning även de kommande åren. Bokåret 2006 släppte på allvar in den biologiska människosynen och den utvecklade evolutionsteorin som aktörer och utforskare i frågor om människans existens och livets mening.

År 2006 var året då radioprogrammet Filosofiska rummet tog över de "stora frågorna"; varifrån, varhän och varför, medan det egentliga religionsprogrammet Människor och tro, körde fast i världspolitiska analyser.

Som av en slump är det också året då bokförlaget Natur och Kultur gav ut en ny översättning av Darwins djärvaste verk; Människans härkomst, med ett lika läsvärt förord av Nils Uddenberg.

År 2006 blev året då evolutionsteorin, neuropsykologin och kognitionsvetenskapen kom till tals i det existentiella samtalet och de "andliga" frågorna. Det har inneburit såväl dialog som konfrontation. Redan året innan hade samtalet påbörjats i Carl Reinhold Bråkenhielm och Torbjörn Fagerbergs bok; Gud och Darwin (Verbum 2005). Men år 2006 bjöd på betydelsefulla läsoplevelser som stod mycket för sig själva. Att finna mening i en tillvaro där vi upplever oss övergivna och ensamma har visat sig vara en högst gemensamt relevant frågeställning för såväl biologin som psykologin och teologin.

Människan som söker mening (UR)

En, för mig, betydelsefull bok har detta år varit Peter Gärdenfors; Den meningssökande människan (Natur och Kultur 2006). När det handlar om ”de stora frågorna” har evolutionisterna ofta blivit kritiserade för reduktionism. Meningen med livet har varit en frågeställning för humanister och teologer. Peter Gärdenfors, professor i kognitionsvetenskap, visar hur fel denna inställning är. I boken; Den meningssökande människan, ger han en ny fruktbar riktning för en gammal frågeställning. Den rikedom som finns hos människan i konst, andlighet och musik vilar helt i evolutionen. Människan är ett djur som skiljer sig från alla andra, i det att hon ständigt söker mönster i sin tillvaro. Vi har förmågan att se orsakssammanhang och kan därmed också göra överväganden inför framtiden. Med språket kommunicerar vi känslor och skapar berättelser om vårt livsöde. Men människans särskiljande förmåga är också hennes utsatthet. Som inget annat djur tvingas vi ta oss an frågan om livets mening. Vårt behov av att urskilja mönster tycks utan gräns. Vi till och med tycker oss se mönster som inte återspeglar verkligheten. Peter Gärdenfors visar på frågans möjlighet och dess ofullkomlighet. Som människa har vi behov av att upprätta meningsfulla mönster. Men det finns också anledning att se vår begränsning. Människans är inte universums mål. Meningen med livet kan helt enkelt vara att leva det. Vardagen är tillvarons största mysterium.

Människan är inte ett oskrivet blad (UR)

En nära angränsande bok till Peter Gärdenfors, om än mer mastig och mindre poetisk, är skriven av den amerikanske psykologiprofessorn Steven Pinker; Ett oskrivet blad och andra myter om människans natur (Natur och Kultur 2006). Pinker stöder sig på modern neurologisk forskning och evolutionsteorin, när han gör upp med ett flertal myter om människans natur; Att vi föds som oskrivna blad och formas uteslutande av vår omgivning. Att människan är god av naturen och att det skulle finnas två olika system i kroppen; ett själsligt och ett kroppsligt. Allt detta är missuppfattningar som motsägs av den moderna neurologien och biologin. Pinker ger rallarsvingar åt många olika håll; den konservativa amerikanska kristendomen, men också mot 70- och 80-talets sociologi och hela den postmodernistiska diskursen. Precis som Gärdenfors visar dock Pinker på hur den naturvetenskapliga förståelsen går att förena med den humanistiska världen. Samtidigt som han gör upp med moderna myter, så blir de tidlösa antika myterna betydelsefulla för förståelsen av människan. Paradoxalt nog får Pinkers människosyn drag av värdekonservatism och skulle väl platsa i många kyrkliga dogmer.

Vare sig Gärdenfors eller Pinker gör anspråk på en allmän religionskritik. Inte heller är det syftet med deras skrivande. Snarare vidgar de frågorna på ett kreativt och nyansrikt sätt. Möjligheten till dialog är stor.

Evolutionsteori som opinionsbildare och trosmonster (UR)

Så är dock inte fallet i Christer Sturmarks bok *Tro och vetande 2.0 Om förnuft, humanism och varför människor tror på konstiga saker*. En liten bok om stora frågor. (Nya Doxa 2006). Likt de internationella förebilderna; Richard Dawkins och Michel Onfray argumenterar Sturmark för det oförnuftiga med gudstro överhuvudtaget. Här finns inte tillstymmelse av dialog, bara konfrontation. Kognitionsvetenskapen gör goda anspråk på att förklara tillvaron utan ett gudsbegrepp. Sturmark går steget längre och argumenterar utifrån en evolutionsteori att någon gud inte finns. Religion är ett redskap för mänskligt förtryck. Till skillnad från Gärdenfors och Pinker är tonen raljant, överlägsen och fördömande. Det som skiljer Sturmark från dessa två andra är skrivandets position. Gärdenfors och Pinker är forskare. Sturmark är opinionsbildare. Här finns en fara att förväxla vetenskapstro med egentlig vetenskap. Titeln anspelar på Ingemar Hedenius och den debatt som väcktes för 50 år sedan. Men idag är situationen annorlunda. Det mottagande Sturmarks bok fått i recensioner visar att det inte längre finns ett kyrkligt behov av att försvara sig på samma sätt som tidigare. Det är Sturmark som blir apologet, inte de svenskkyrkliga läsarna och kritikerna. (På ett liknande sätt har Nina Einhorn's bok tagits emot av kyrkliga läsare och recensenter: *Vad hände på vägen till Damaskus?* (Prisma 2006). Även om bokens tes setts med tveksamhet har tonen varit respektfull, nyfiken och hövlig.) Det är ett gott tecken inför kommande bokår att svenskkyrkliga företrädare och recensenter kan ta emot kritik och ifrågasättande på ett så moget sätt. Om Sturmark tänkt sig att orsaka en storm, så har den nog ägt rum i ett vattenglas.

Med och för Gud lever vi utan Gud (UR)

Låt mig så till sist återvända till Wintersons roman och prästen Dark, som inför mötet med Darwin i fossilgrottan grips av sin egen övergivenhet. Vad händer med oss som människor och teologer om tillvaron går att förklara utan Gud?

Ett svar jag funnit i 2006 års bokflod är biskop Martin Linds klarsynta biografi och analys av Dietrich Bonhoeffer. *Tankar om en 1900-talsmartyr*. (Cordia 2006). Martin Lind visar på den spänning som fanns mellan Bonhoeffer och Karl Barth, trots deras gemensamma motstånd mot nazismen. Barth hävdade en Ordets teologi, där Guds suveräna handlande blev det centrala. För Bonhoeffer var religion inte skild från världen i övrigt. Det finns bara en

verklighet att förhålla sig till och det är den värld vi alla lever i. Gud finns inte i vetenskapens obesvarade luckor. Det är i de besvarade frågorna Gud vill komma oss nära.

Denna tanke är viktig inför den kunskap om människans inre värld och evolutionära utveckling som nu blir allt mer vetenskapligt belyst och förklarad. Det finns en fara i att kyrkliga företrädare går i svaromål genom att gömma sig i det som fortfarande är vetenskapens obesvarade frågor. Där blir Gud och gudstro oantastad. En sådan trygghet behöver inte en modern teologi. Kristen tro hör också ihop med det som går att förklara.

Bonhoeffer talade om ”dennasidighet” och ville på så sätt binda ihop vardagen med religionen. Den som förnekar livet här förnekar Gud. Detta öppna perspektiv ledde fram till Bonhoeffers kanske allra mest radikala tanke: För och med Gud lever vi utan Gud. Av många teologer, bland annat Aulén, har detta tolkats som Bonhoeffers fatala misstag. För Martin Lind blir detta däremot den yttersta konsekvensen av en teologisk insikt: Gud och religion hör så ytterst samman med det liv vi lever på gott och ont. Människan måste därför vara myndig och ansvarig för sitt eget liv.

Bonhoeffers efterlämnade Etik är trots allt fragmentarisk. Martin Lind låter hans texter växa fram till en modern teologi. En teologi som kan vara en dialogpartner med neurovetenskap, evolutionspsykologi och kognitionsvetenskap. Bonhoeffers dramatiska ord veckorna innan han förstår sin kommande dödsdom; För och med Gud lever vi utan Gud, är en sådan nyckel i mötet med den moderna naturvetenskapen. I varje fall återspeglar de på ett sällsamt sätt den vetenskapliga verklighet vi idag lever i. För och med Gud lever vi i en tillvaro som vetenskapligt låter sig förklaras utan Gud

Vi kan leva som kristna med Gud i en värld som går att beskriva utan ett gudsbegrepp.

Vi kan, och bör, möta den nya kognitionsvetenskapen med respekt, förundran och samtidigt bibehållen självaktning och självrespekt. Det finns ett tilltal från båda parter att leva i nuet och i ”dennasidigheten”. Det är här som kärleken till varandra, till livet och till Gud ska gestaltas.

Eller för att tolka detta med Jeanette Winterson:

Livet är för kort. Denna sträckning av hav och sand, denna promenad på stranden, innan tidvattnet döljer allt vi har gjort.

Jag älskar dig.

Världens tre svåraste ord.

Men vad annat kan jag säga.

Jakob Carlander

Präst, teol. lic., leg. psykoterapeut